

OLVASÓLÁMPA

BÁLINT GÁBOR: VÁLOGATOTT MŰVEK¹

Ha csupán új- és jelenkori történelmünkre vetünk futó pillantást, akkor is feltűnik, hogy időről időre felmerül a ki a magyar kérdése. Politikai és társadalmi indítékai egyaránt vannak e kérdésnek. Illyés Gyula egyenesen egyik esszéjének, külön füzetben, egy könyvsorozat első köteteként megjelent munkájának választotta címéül ezt a kérdést, egész Európát illetően igencsak kielezett, feszültségekkel teli történelmi-politikai és társadalmi helyzetben, 1939-ben. Illyés akkor a nyelvet, a származást és a jellemet – ahogy írta –, a lelki magatartást vizsgálta, megállapítván, hogy „egy-egy népet nem a testi hasonlóság, hanem a közös múlt, a hasonló gond, az egy haza levegője egyesít, s választ el egy más múltú és más jellemű néptől.”

A 19. század utolsó harmadában, közvetlenül a kiegyezést követően, illetve a magyarországi polgárosodás évtizedeiben ugyancsak erőteljesen vetődött fel, az adott politikai alternatívákkal és társadalmi tendenciákkal összefüggésben, hogy ki a magyar. Szentkatolnai Bálint Gábor, akinek válogatott munkáit ajánljuk ezennel az Olvasó figyelmébe, a maga tudományos felkészültségével, mintegy nyelvzsenuként, harminc idegen nyelv ismeretének birtokában végső soron ugyancsak a fenti kérdésre kereste a választ.

Az csupán véletlen, hogy a magyar reformkornak az utolsó éveiben, az 1848-at előkészítő évtizedben, éspedig 1844-ben született Bálint Gábor a háromszéki Szentkatolnán, de az már valódi élményt, a történelem színterein zajló eseményekkel való találkozást jelentett a kisgyermek számára, hogy apja hosszabb időt töltött távol a családtól, lévén a szabadságharc szolgálatában, vagy az, hogy ugyanebben az időben az otthon maradtak a betörő orosz cári csapatoktól való félelemben éltek hónapokig. Mondhatni megérintette a történelem már nagyon zsenge korában...

Diák- és ifjúkorában sem szabadulhat Bálint a történelem „érintettségétől”. Iskolás évei részben a szabadságharc elfojtását követő önkényuralom időszakára esnek. Naponta tapasztalhatta abban az időben az egyszerű ember is, hogy a magyarságot nemcsak katonailag, de

1 Csíkszereda, 2017, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 51.)

társadalmi és szellemi-kulturális téren is térdre kényszerítették az európai nagyhatalmak. 1856-tól, tizenkét éves korától a kantai (ma Kézdivásárhely egyik városrésze) minoriták iskolájában folytatta szülőfalujában megkezdett tanulmányait Bálint, de itt is, akárcsak falvakon ezekben az években, igen mostoha körülmények között folyt az oktatás. Azért kellett küzdenie Felső-Háromszék egyházközségeinek ekkor, hogy újraindíthassák gimnáziumukat, melynek épületeiben a szabadságharcot követően osztrák katonaság volt elszállásolva, s így egy jó ideig szünetelt az oktatás a kantai iskolában. Nagy tekintélye lehetett a Bálint családban a tudásnak, komoly értéket jelenthetett az iskolázottság, ha ilyen mostoha viszonyok között, no meg a visszahúzó közhangulat ellenére is biztosították gyermekeik (testvéröccse, Benedek grafikus és iparművész lett!) továbbtanulását. Csíksomlyó, Marosvásárhely, Székelyudvarhely és Nagyvárad diákja volt később Bálint (1866-ben érettségizett kitűnő eredménnyel Nagyváradon), de már a bécsi Keleti vagy Konzuli Akadémia (Konzular-Akademie) kapuja nem nyílt meg előtte. Csak jogot tanulhatott Bécsben, majd később a pesti egyetemen.

Mondhatni történelmi és politikai ellenszélben végezte tanulmányait Bálint Gábor, s ilyen körülmények között kezdte meg tudományos pályáját is. Tapasztalnia kellett a kiegyezés utáni Magyarországon, hogy olyan tudománypolitikai kurzus kerekedett felül a magyar szellemi életben, amely az ő hihetetlen nagyságú pozitív tudását, nyelvismeretét – egy eredményes, többéves, az akadémia által támogatott ázsiai tanulmány- és kutatóút volt már mögötte! – megkérdőjelezi, sőt nem is tart igényt rá. Úgy reagált erre Bálint, hogy önkéntes száműzetésbe vonult, s csak több mint egy évtizedes távollét után tért haza, éspedig Szentkatolnára, hogy aztán innen Kolozsvárra telepedjen le, miután a közvélemény nyomására az ő számára létrehozták az urál-altaji tanszéket, s itt kamatoztathatta rendkívüli tudását majdnem húsz éven keresztül.

Kőrösi Csoma Sándor, a másik nagy keletkutató a magyarságnak egy felfelé ívelő korszakában élt és alkotott, Bálint Gábor életpályája viszont a nemzet egyik mélypontjához kötődve indult, hogy aztán egy lassú és ellentmondásos időszakban folytatódjon és záruljon le (1913). Bizonyára ezzel is magyarázható, hogy az Ázsiában elhunyt, ugyancsak háromszéki származású Csoma Sándorra már rögtön halála után kellő

figyelmet fordított a magyar tudományos élet, míg Bálint Gáborról könnyen megfeledkeztek. 1994-ben, születése 150. évfordulóján egyik méltatója éppen Szentkatolnán tartott előadásában jegyezte meg, hogy ha Bálint is távol Ázsiában halt volna meg, akkor hozzá is zárandokként járnának, mint Csoma Sándor dardzsilingi sírjához, de mivel a kézdívásárhelyi református temetőben nyugszik, senki sem törődik vele. Pedig – jelentette ki Péntek János professzor – megérdemelné emléke ébren tartását, és munkássága okán a megbecsülést.

Bálint nem kimondottan az őshazakeresők közé tartozik, hanem a magyarnak a nyelvből levezethető rokonságát és származását kutatta. Tulajdonképpen azt, hogy ki a magyar? Mondhatni nyelvzszeninek tartják ma is, de azt is hozzáteszik, hogy korának gyermeke volt. Ezt a kettősséget emelte ki Péntek János említett előadásában, mondván, hogy abszolút tudásra törekedett Bálint, de nem léphette át kora tudományos szemléletének s magának a nyelvtudománynak a korlátait. Találó metaforával érzékeltette ezt, de fogalmi tisztaságú nyelven is kimondta: „Úgy kell Őt látnunk, mint a nyelvek között hajózó Kolumbuszt. Rendkívüli nyelvtudásával azonnal érzékelt bármely újonnan megismert nyelv jellegét, típusát, a magyarral való jellegbeli egyezését, ám ezt mindjárt a történetiség, a rokonság nyelvére fordította le. Hogy a rokonság bizonyításának más, külön módszertana van, arról egyszerűen nem akart tudomást venni.” (Borcsa János [szerk.]: *Szentkatolnai Bálint Gábor*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1994. 18., Erdélyi Tudományos Füzetek sorozat, 220. kötet)

Ugyancsak Péntek János vállalkozott Bálint nyelvtudományi munkásságának értékelésére, ami összhangban van a keletkutatás több, számottevő kortárs magyar művelőjének véleményével. Hangsúlyozta ugyan, hogy „külön, az illető szakterületek kutatóira vár annak megítélése, milyen értéket képviselnek Bálint Gábor konkrét nyelvelírásai”, de aztán megnevezte mint legértékesebb és legmaradandóbb műveket a fiatalon írt *Török nyelvtant* (1875), nemkülönben az első, hosszabb ázsiai útján gyűjtött tatár népköltészeti anyagot, szótárat, nyelvtant, amely *Kazáni tatár nyelvtanulmányok* címmel jelent meg (1877), valamint a *Tamul (dravida) tanulmányok* című munkát és nyelvi anyaga révén a *Kabard nyelvtant* (1900) és szótárat (*Lexicon cabardico-hungarico-latinum* (1904). (Vö. i. m., 19.) Ezek mellett Bálintnak minden

bizonyval a mongolisztika terén elért kutatási eredményei is számon tartandók.

Bálint Gábor előszót írt Barabás Ábel eszperantó nyelvtanához (*Esperanto világnyelv.* Kolozsvár, 1898), tanítványának tekintette a fiatal kolozsvári szerzőt, aki aztán országos lapban, a *Vasárnapi Újságban* búcsúztatta és méltatta professzorát. Nem hallgatta el, hogy a szakma hivatalosságai részéről Bálintot hol megalapozott bírálatok, hol minden alapot nélkülöző sérelmek érték, s félreérthetetlenül fogalmazott, amikor kijelentette: „Az mindenesetre nem volt kívánatos, hogy nyelvészeink a Bálint Gábor követte útra lépjenek, és tanítványaiul szegődjenek, de nyelvtudásának imponálóan nagy tömege előtt kalapot kellett emelnünk, s mikor halálának hírért vettük, első gondolatunk az volt, hogy egy csodálatos magyar elme lobbant ki, kinek agyában annyi nyelvismeret volt felraktározva, minő az egész világon kevés embernél fordult elő. (...) Abnormis agyvelő volt, mely arra volt berendezve, hogy hihetetlen könnyűséggel felszívjon minden nyelvet, ha csak pár hétig is foglalkozott vele. És aztán jöttek más és más nyelvek, s mind helyet találtak az ő csodálatos befogadó képességű koponyájában. A Balti-tengertől a Csendes-óceánig, az Északi-Jeges-tengertől az Indiai-óceánig töméntelen nép foglal helyet, beszél különféle nyelveken és nyelvjárásokon, olyanokon, hogy még a nevüket sem ismerjük: ez a sok nyelv olyan természetesen helyezkedett el az ő agyában, mint a szótárak a mi könyvespolcainkon. (...) Ha iskolát nem is alkotott, s nem is alkothatott, öröm volt reá gondolni, maga a gondolat volt nagyszerű, hogy van Kolozsvárt egy egyetemi tanár, akinek igazán egyetemes nyelvtudása van, s akinek fejében megvannak az összes turáni nyelvek és nyelvjárások, s ha bármit szeretnénk tudni a nyelvekből, tőle bizonyosabban megtudhatjuk, mintha megbízhatatlan szótárakat forgatunk végig. Volt ebben a gondolatban valami megnyugtató.” (*Vasárnapi Újság*, 60. évf. 25. szám, 1913. június 22.)

Amint életének egy nehéz időszakában, önkéntes száműzetése idején, úgy halála után is az erdélyi tudományos életben tartották igazán számon a székely származására büszke tudóst. Születésének 100. évfordulója alkalmából György Lajos kolozsvári professzor készített alapos pályaképet Bálintról (*Bálint Gábor emlékezete.* Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1944. Kolozsvár, 1945), Bakk Pál szentkatolnai tanító és helytörténész alakját és jellemét úgymond

alulnézetből kutatta, idős falubeliek szóbeli emlékeire támaszkodva (*Feljegyzések Bálint Gáborról*. Korunk, 1969. 12. 1894–1896.; *Bálint Gábor Szentkatolna emlékezetében*. In Borcsa János [szerk.]: i. m., 27–29.).

Különös jelentőséggel bír, hogy halálának 100. évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémia rendezett emlékülést. Az emlékülés az MTA Könyvtárának Agora programja keretében került megrendezésre 2014. november 6-án, s mintegy ennek folyománya, hogy a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült *Keletkutatás* 2015. őszi számának több tanulmánya is tisztelgés Bálint azon érdemei előtt, amelyek – hogy Birtalan Ágnes véleményére hivatkozzam – a magyar orientaliztikát a nemzetközi tudományosság élvonalába emelték a 19. században.

Nekem személyesen, aki a tudós szülőfalujában tanítottam több mint három évtizedig, s illetően bekapcsolódhattam a Bálint emlékezetének ébren tartásáért munkálkodók tevékenységébe, sok elégtételben volt részem. Ezúttal azt tartom kiemelendőnek, ahogy a szakma nyilatkozott legutóbb Bálintnak a nyelvtudomány történetében elfoglalt helyéről és jelentőségéről, másrészt pedig azt, hogy erdélyi kiadó tartotta fontosnak eljuttatni a tudós válogatott munkáit a mai – s remélhetőleg a holnapi – olvasóközönséghez.

Üdv az Olvasónak! (*Borcsa János*)

BENEDEK ELEK: ÉDES ANYAFÖLDEM! (I–II.)²

2017. április 21.: sorban állok a csíkszeredai MOL töltőállomáson. Elöttem a sorban húszegynéhány éves, széparcú lány. Valahonnét ismerheti a kasszásnőt, mert amíg az beolvassa a két csomag piros Marlborót és az egy db. Red Bullt, kedélyesen eldiskurálgatnak. Kiderül, hogy a lány Londonba megy a barátaival, egy kávézóban kapott állást. S mondja ezt olyan magától értetődő természetességgel, hogy szó szerint görcsbe rándul a gyomrom. Pedig – állítólag – ez a világ rendje, ez a „normális”. De vajon tényleg ez lenne a normális? Íme, mit ír Benedek Elek *Édes anyaföldem!* című memoárjában: „Nagy üresség mered elém: a székelység tanult, művelt fiainak javarésze kivándorolt az ország különböző részeibe, mivelhogy itthon nem élhetett meg. (...) Ha annak a sok-sok ezer ifjúnak bár csak felerészét,

aki most az egyetem kapuját döngeti, vissza lehetne terelni a faluba! Ha ezek megfognák a kasza nyelét! Be más képe lenne! S a falu és város gyűlöletes harca be megszűnnék!” Boldog idők, amikor „csak” a városokig csángált el a székely! A külföldi munkavállalás helyett, sajnos, én se tudok cifrább életet kínálni egy mai fiatalnak (legfennebb „régi”, XX. századi, falusi alternatívát), így aztán kénytelen vagyok megszokni, hogy egyre több ház marad üresen szűkebb pátriámban, s marad a csalfa, vak remény, hogy a most külföldön dolgozók előbb-utóbb hazajönnek – jobb emberként, tapasztalatokkal gazdagon. És irányt mutatnak majd nekünk, megrögzött itthonmaradóknak, akik az istennek se akarunk változni, az idővel haladni. Vagy ahogy Benedek Elek mondja: „Hogy a nép, s különösen a mi fajtánk (székely is, magyar is) konzervatív, s csak annak a jóságában hisz, aminek a jóságáról, előnyös voltáról meggyőződött – ez, gondolom, senkinek sem újság. (...) Félig örvendek, félig bosszankodom népem konzervativizmusán: örvendek azon, hogy mindjárt első pillanatban nem fogadja el a szerszáma-nincs újításokat; de túlságosnak találom a megfontoltságát, szeretném, ha egy kissé gyorsabb tempóban haladna előre.” Persze, élek a gyanúperrel, hogy Benedek Elek idejében is a „népnek” volt igaza. Vénülő fejjel ugyanis egyre hajlamosabb vagyok azt hinni, hogy a székelységnek ez a veleszületett bizalmatlansága segített túlélni katonáskodást, vallási polgárháborúkat, arányosítást és kivándorlást, kollektivizálást és kommunizmust... Hogy a mai furcsa demokráciát túléli-e, azt nem tudom, de javíthatatlan optimista vagyok, s hogy az vagyok, azt (mások mellett) éppen Benedek Eleknek és az *Édes anyaföldem!*-nek köszönhetem.

1919 nyarán, a Tanácsköztársaság „országglását” figyelve, a totális kétségbeesés közepén, Budapesten kezdi írni Benedek Elek az *Édes anyaföldem!*-et: „És elméne Mária, s (...) szerze ötszáz ív kockás papirost. És letevé az asztalra. És leült az öreg ember, s kezdé írni a könyvet az asztalfiának...”

Föltehetném a kérdést ma, száz évvel később, hogy mit akart Benedek Elek „ezzel a könyvvel, az elsővel, amelynek terjedelmét, megírásának határidejét, tiszteletdíját kiadó nem szabta meg; ezzel a könyvvel, amelyben egy halálraitélt népnek s e nép fiának az élete folyását szándékozom egyszerűen, minden tódítás, színezés, röviden: hazugság nélkül megörökíteni”. Föltehetném, mondom, a kérdést, de

minek? Inkább azon sajnálkozom, hogy 2017. április 21-én még csak korrektúráztam az *Édes anyaföldem!*-et! Szívesen beoptam volna a könyvet ott, a csíkszeredai MOL töltőállomáson, annak a széparcú lánynak a kézitáskájába... (Lövetei Lázár László)

*BÖZÖDI GYÖRGY: VÁLOGATOTT VERSEK*³

Épp a napokban olvastam Kemény István *Lúdbőr* című kötetében, Fekete István kapcsán, a múlt század harmincas éveiről: „Ekkoriban épp megtört a modernség lendülete. Kifulladt a húszas évek, gazdasági válság tört ki, szörnyetegek másztak elő a sötétségből, rossz előérzet szállta meg a szellemi életet. A művészetek visszaklasszicizálódtak. A modern civilizáció pár évre visszahőkölt, hogy aztán pár év múlva felvegye a pokolba vezető irányt. A harmincas évek az irodalomban is újklasszicista korszak volt a századelő modernizmusai, avantgárdjai után. Egészen különböző írók, egy széles nemzedék próbálta meg a világ jobbik, tisztábbik oldalát felmutatni. Vagy kivonulni, saját világot alkotni. Vagy éppenséggel elbújni a tiszta irodalomban. Vágy a rendre, pásztoridill, bukolikus hangulatok, őstörténet. József Attila, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Várkonyi Nándor, Szentkuthy Miklós, Szerb Antal. A harmincas évek irodalmára és az akkor pályát kezdő írókra jellemző egyfajta csakazértis idealizmus, vagy ha tetszik, naivitás.”

Ezek a gondolatok találtak rám, vagy ezekre a gondolatokra találtam én, szinte véletlen egybeesésként, amikor épp Bözödi György *Válogatott verseivel* foglalkozva azon gondolkodtam, hogy mit is írjak erről a költőként (még Erdélyben is) szinte teljesen ismeretlen, ám fontos lírikusról.

Teljesen eltér ez a költészet a múlt század harmincas-negyvenes éveiben uralkodó, kiművelt, kicsiszolt, elegáns formakultúrájú, klasszicizáló vagy visszaklasszicizált, újklasszicista, kiváló formaérzékkel prezentált, esztétizáló lírájától. De ez a dísztelenség, a „másfajta zene”, a szinte tüntetően leegyszerűsített, „fogyatékos” költőiség, ez a fajta (és szándékosan nem írok népit) líra távol áll az akkoriban, a húszas évek elejétől divatosá lett, Erdélyi József nevével fémjelzett népies lírájától is. Még ha rokonságot is mutat Erdélyiek, Illyés Gyuláék, Bartalisék népiességével, mégsem onnan eredeztethető, és nem is oda köthető leginkább, hanem valahová a *Székely bánja* szociográfiái

3 Csíkszereda, 2017, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 54.)

formáihoz leginkább. Azt mondanám, hogy együtt, illetve párhuzamosan kellene olvasni a kettőt.

Semmi idill, semmi idilli, semmi megszépült paraszti-népi mézesmáz, inkább nyomasztó, komor, sőt drámaivá váló realitások, és tehetetlenség, távlattalanság, keserűség inkább.

Egy hely, ahol a hegyek és a végzet egyszerre végzi a munkáját, a székely hegyek között a kibontakozni nem tudó egyéni sorsok, a bezártság, elnyomottság, kisemmizettség képei látszanak, és a vágyak hallatszanak csak, a sóhajok az elveszített lehetőségek, az eszmények túnté láttán. (Túnté láttán!) Szomorú, bezárt világ ez. Vaskos, dallamtalan, nem szép, nem idillikus. Mint amilyenek a versek is. Főleg a kezdeti korszak versei: prózaira, sokszor novellisztikusra hangszerelt, dísz- és dallamtalan, ha úgy tetszik: formátlan költemények. Amelyeknek – akkor, még – a *versségük*, a *költészettségük*/voltuk is megkérdőjelezhető. Nem is szabadversek inkább, hanem prózaversek. Eredetien kialakított műformák, amelyek a vers és a próza határán állnak, de inkább a prózára hajaznak. Leíró, elbeszélő jellegűek, visszafogott szubjektivitással előadott, saját laborban kikísérletezett műformák. Elemi erővel tör fel Böződiből ez a mai szemmel nézve abszolút korszerű, (többnyire) szabad/prózaversekben írt költészet, szinte ösztönösen áramlik egy olyan történelmi korban, a múlt század harmincas-negyvenes éveiben, amikor még teljes valójában, „pompájában” ott lélegzett, pulzált mögötte az akkor még létező és még Egész falusi, paraszti világ, ami az éltetője, ihletője volt. Nem kiszínezve, nem megszépítve, nem retusálva, hanem a maga valóságában. És szeretettel, a benne élő, a belülről beszélő szeretetével.

Ha ma születik ez a költészet – engedtessek meg a képzavar –: Oravecz Imre lesz belőle. De addig még el kellett telnie több mint fél évszázadnak, hogy ez a fajta líra létjogosultságot leljen az irodalomban. És nem egykönnyen sikerült még ekkor sem neki.

A visszhangtalanság pedig, a visszajelzések, visszakapcsolások hiánya beléje fojtja a szót. Elkezd a divat után menni, úgy írni, ahogyan divatos, elkezd rímelni: nem megy, illetve nem jól megy. Szigorú formába zárja a költeményeit, nem jól sikerülnek, mert ez nem ő. Aforizmaszerű, bökversekre hajazó, szentenciára építő verseket ír. Mint akibe végképp belészorult a szó. De a kezdeti tíz év lírája – merem remélni – jelentős és maradandó. (*Fekete Vince*)

CZEGŐ ZOLTÁN: KATONABOGÁR⁴

Czegő Zoltán *Katonabogarának* cselekménye nem egy konkrét, jól beazonosítható történelmi időszakban játszódik. Ez egyfajta időtlenséget, örökérvényűséget biztosít a regénynek. Mégis, bár a falu férfilakosságával, s egyáltalán, az egész faluval történeteket nem lehet pontosan kötni egy adott történelmi időponthoz, nyilvánvaló, hogy a XX. századról van szó. Arról a századról, melyben a különféle ideológiák nevében a társadalommal, vagy ha úgy tetszik, a néppel kísérletezgető Hatalom a legnagyobb romlást hozta a székely faluközösségekre. A néppel való kísérletezgetés valamilyen eszme nevében, mindig bizonyos társadalmi osztályok, társadalmi csoportok, vagy pedig egyes néprészek megbélyegzését, kirekesztését, végső esetben elpusztítását jelentette.

Nemrég egy ismerősöm, aki épp befejezte a *Katonabogár* elolvasását, azt hozta fel, hogy ami a regény végén történik, vagyis hogy egy székely falu felnőtt férfilakosságát deportálják és elpusztítják, ez hihetetlen, ez a science fiction világába tartozik. Pedig történetek hasonló esetek, amikor a második világháború előestéjén, tehát még békeidőben székelyek vagy magyarok lakta erdélyi falvakból a Hatalom kényszermunkára deportálta a civileket, ahonnan sokan bizony nem tértek vissza. És nem is csak férfiakat, hanem volt, hogy nőket is, ráadásul kiskorúakat, ahogy erről a *Székelyföld* folyóiratban is jelent meg pár évvel ezelőtt írás. A valóság sokszor szörnyűbb tud lenni minden borúlátó fikciónál.

Czegő Zoltán regénye nem egy bizonyos székely faluval megesett kataklizmáról szól, hanem összevonva, sűrítve mintegy lényegét, kvintesszenciáját adja annak, amit a Hatalom az idők folyamán tett az egyes székely faluközösségekkel, a rendtartó székely faluval. Vagy amit esetleg tehet még a jövőben is. Ugyanakkor a regényben Szenes néven szereplő falu lakóinak válasza a Hatalom atrocitásaira példaértékű lehet a székely falvak lakói számára. Mármint az a hatalmas közösségi összefogás, ahogy a falu lakói megpróbálják kivédeni a Hatalom támadásait. És ami a megmaradásuk záloga is. Arról a nevezetes közösségi összefogásról van szó, ami a régi időkben jellemzője volt a székely falvaknak, de mára mintha kezdett volna odalenni. Így a

4 Csíkszereda, 2017, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 55.)

Katonabogár, bár igen szomorú, sokszor tragikus hangvétélű mű, szerintem mégsem nevezhető teljes joggal tragikusnak. A végén – bár szorult, sőt kényszerhelyzetben –, ha szokatlan, meghökkentő formában is, de találnak valamiféle megoldást, hogy a falu ne pusztuljon ki. De az igazi megoldást nem a regény vége, hanem maga az egész regény nyújtja: példa a nagymérvű közösségi összefogásra, amivel megelőzhető a pusztulás, kivédhető a katasztrófa.

A *Katonabogár* nyelvezete száz százalékig hiteles székely nyelvezet, annak minden bűbájával. Ez a regény egyik nagy erőssége. De mint fentebb szó volt róla, a *Katonabogár* nem humoros mű. Éppen így válik nyilvánvalóvá, hogy az ízes székely kifejezések, a figurás nyelvi fordulatok, a székely beszédben megnyilvánuló olykor csavaros gondolkodásmód nem feltétlenül a humorkeltés eszközei. A székely tájnyelv sokszor a sanyarú sors elviseléséhez nélkülözhetetlen menedék, egyfajta hátország, ahová mindig visszavonulhat a székely, ahol mindig otthon érezheti magát, s amit nagyhatalmi döntéssel sem lehet elcsatolni tőle. (Molnár Vilmos)

